

УДК 908 (477.73): 02

Гиляка С.А.

Розвиток бібліотечного краєзнавства на Миколаївщині

Національно-культурне відродження України неможливо без осмислення досвіду, набутого у справі збереження багатовікових традицій, дослідження маловідомих сторінок історії нашої держави. На допомогу цьому приходять краєзнавчий рух, який консолідує в собі кращі наукові і творчі сили. Цей процес безпосередньо відбувається в місцевих краєзнавчих осередках, одними з яких є бібліотеки.

Зародки бібліотечного краєзнавства в Миколаївській області треба шукати майже 100 років тому. 11 листопада 1881 р. є днем "народження" Миколаївської громадської бібліотеки. Аналіз річних звітів вказує на те, що вже в 1905 р. "дирекція вважала необхідним відкрити "місцевий відділ, який у майбутньому обіймав би собою все те, що може служити матеріалом для вивчення місцевості..." [1]. Згадки про заснування "місцевого" відділу знаходимо в звіті за 1906 р.: "Книжне майно бібліотеки постійно зростає, та приміщення існуючої споруди стає все менш достатнім для потреб бібліотеки, не говорячи вже про можливість виділення приміщення для "місцевого" відділу, заснування якого планувалось у звітному році" [2]. Незважаючи на те, що відділ так і не був відкритий, деяка робота з краєзнавства таки проводилася. Дирекція бібліотеки зверталась до багатьох місцевих установ та товариств з проханням висилати річні звіти та інші друковані видання, але зустріла мало співчуття. В 1910 р. вислали свої звіти та видання міська управа, біржовий комітет, товариства допомоги дітям бідних робітників, любителів природи, "Трудова копійка", відділення імператорського музейного товариства, яхт-клуб, "Просвіта" та інші [3]. Місцевий відділ так і не був відкритий ні до революції 1917 р., ні після встановлення радянської влади, хоча в Наказі Ради праці та оборони місцевим радянським установам, розробленому В.І.Леніним у 1921 р., вказано на важливість зосередження у фондах губернських бібліотек літератури, яка відображає життя губернії [4]. У бібліотечних звітах за 20-40-ті роки ХХ ст. практично відсутні будь-які згадки про те, що якась краєзнавча робота проводилась. Не потребує коментарів той факт, що у 1939 р. з нагоди 150-річчя заснування Миколаєва з 70 виставок, організованих

бібліотекою, лише одна була з краєзнавства.

Рішучий перелом у процесі розвитку бібліотечного краєзнавства стався у 1959 р., коли за наказом міністра культури СРСР бібліотеки були зобов'язані вести в цьому плані відповідну роботу. У грудні того ж року в Москві відбулася нарада республіканських бібліотек з питань краєзнавства. У жовтні 1961 р. Управління бібліотек Міністерства культури УРСР були проведені наради з питань рекомендаційної бібліографії та краєзнавчої роботи [5]. Отже, почався процес оформлення теоретичних принципів та завдань організації вивчення історії рідного краю у бібліотеках.

У 50-60-х рр. відзначалися 40-річчя та 50-річчя встановлення радянської влади та організації комсомолу, 20-річчя Перемоги над німецько-фашистськими окупантами. У зв'язку з цими подіями у Миколаївській обласній бібліотеці постійно організовували ілюстративно-книжкові виставки, на яких були обов'язково присутні місцеві матеріали: "Жовтень на Миколаївщині" (1957 р.), "Їх іменами названі вулиці нашого міста" (1964 р.), "Ленін і Миколаївщина" (1967 р.) та ін. З нагоди 40-річчя Жовтня робітникам Миколаївського морського порту, заводів ім. Носенка та ім. 61 комунара були видані довідки з історії цих підприємств [6]. Для бібліотек області склалися щорічні огляди літератури.

У серпні 1958 р. відкрито відділ бібліографії, утворено зведений краєзнавчий каталог [7]. У звітному році була організована система виявлення літератури про Миколаївщину, відображення її у краєзнавчому каталозі. З другої половини 1958 р. систематично влаштовувалися огляди нових надходжень книг та журналів, встановлений зв'язок з обласним архівом та музеєм. Завдяки проведеній роботі до зведеного каталогу включено близько 1000 карток. На конференції читачів, що відбулася в Миколаївській обласній бібліотеці 26 лютого 1958 р., прийняли рішення ширше пропагувати краєзнавчу літературу засобами книжкових виставок, бібліографічних оглядів літератури, плакатів та інших форм бібліотечної роботи [8], що свідчить про посилення інтересу до вивчення рідного краю серед населення області.

Але головним завданням обласних і наукових бібліотек республіки на даному етапі стала організація ефективної допомоги авторським колективам і редакційним колегіям по завершенню історичних нарисів до 26-томної "Історії міст і сіл Української РСР." Це поживило краєзнавчу роботу районних бібліотек, які одержали завдання скласти

картотеки населених пунктів свого району з короткими історичними відомостями про них.

Значну увагу бібліотеки приділяли пропаганді краєзнавчої літератури про місцевих героїв революції, громадянської та Вітчизняної війн, про сучасних героїв колгоспних ланів. Майже в кожній бібліотеці створені краєзнавчі кутки, експозиції, велися картотеки краєзнавчої літератури, старанно збиралися фотографії та інші документи. Заслугує на схвалення досвід Миколаївської районної бібліотеки і Центральної міської бібліотеки Миколаєва, які організували читацькі конференції за книгою місцевого автора В.М.Нем'ятого "Діла безсмертні". Читачі зустрілися з автором, живими героями книги – учасниками підпільного руху на Миколаївщині в роки Великої Вітчизняної війни [9]. Протягом багатьох років глибоку краєзнавчу роботу проводить Очаківська районна бібліотека. В картотеці "Вивчай свій край" зібрано матеріал з історії Миколаєва, фортеці Очаків, стародавнього міста Ольвія. Виготовлені альбоми "По історичних місцях Очаківщини", "На ниві культосвітній" та інші.

Для того, щоб показати досягнення Миколаївської області за 50 років, в обласній бібліотеці для дорослих була обладнана краєзнавча кімната [10]. За рік працівники абонементу і читального залу видали читачам 384 примірники краєзнавчої літератури [11]. Понад 200 чоловік одержали довідки на краєзнавчі теми.

Таким чином, 60-ті роки є першим етапом у процесі розвитку краєзнавства в бібліотеках Миколаївської області. Склалися теоретичні принципи організації краєзнавчої роботи з читачами, бібліотеки комплектувалися краєзнавчою літературою. Робота по підготовці видання "Історія міст і сіл України" дала їм можливість поповнити свої краєзнавчі фонди цікавими матеріалами (літописами, історичними довідками, альбомами з історії сіл і міст області).

Другий етап розвитку бібліотечного краєзнавства на Миколаївщині – це 70-80-ті роки ХХ ст. У цей період робота бібліотек по вивченню історії рідного краю набуває нових форм. З метою організації краєзнавчого кабінету в обласній бібліотеці із книгосховища прийнято і розставлено фонд літератури, який на 1 січня 1971 р. складав 1677 примірників, з них дореволюційних видань – 1018, радянських – 65912 [12]. На цей фонд складено алфавітний каталог, розпочата робота по створенню систематичного каталогу. У 1971 р. кабінет розпочав роботу. Із складених бібліотекою посібників переважна

більшість стосувалася краєзнавчої тематики. Це рекомендаційні списки літератури: "Соратники В.І.Леніна на Миколаївщині", "Миколаївці – герої книг про Велику Вітчизняну війну", "Вулиця Радянська", "Вулиця Адміральська" та інші.

З метою пропаганди краєзнавчої літератури в обласній бібліотеці ім. О.Гмирьова у 1972 р. проведено шість краєзнавчих читань на теми: "Історія Миколаєва і перспективи його розвитку", "Наші земляки – учасники Вітчизняної війни 1812 р." та інші [13]. 25-28 червня 1973 р. проходив міжобласний семінар-практикум працівників районних і центральних міських бібліотек з питань краєзнавчої роботи, який мав позитивні наслідки для вивчення місцевої історії.

З метою вдосконалення довідкового краєзнавчого апарату у 1974 р. складено "Перспективний план перебудови зведеного краєзнавчого каталогу в обласній бібліотеці на 1974-1978 рр." Згідно з цим планом були переглянуті бібліографічні посібники з краєзнавчої тематики за 1960-1974 рр. та відділ суспільно-політичної літератури основного книгосховища. В результаті у зведений краєзнавчий каталог влило 646 карток [15].

Пропаганда краєзнавчої літератури в 70-80-ті була тісно пов'язана зі святкуванням ювілеїв революції 1905-1907 рр., визволення України та Миколаївської області від фашистських загарбників, Жовтневої революції та встановлення радянської влади, Великої Перемоги, 200-річчя з дня заснування. Працівники бібліографічного відділу взяли участь в обласній науково-теоретичній конференції істориків і архівістів Миколаєва 1977 р. [16], де виступали з оглядом документальних і мемуарних джерел про жовтневі події і громадянську війну на Миколаївщині. В результаті був виданий бібліографічний покажчик "Тих днів не змовкне слава" і надісланий всім бібліотекам області. Проте, в краєзнавчій роботі бібліотекам бракувало тісних зв'язків зі школами та місцевими товариствами охорони пам'яток історії і культури, краєзнавцями-аматорами, систематичної роботи по виявленню краєзнавчих матеріалів та удосконаленню довідкового апарату. З нагоди річниці Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні проведені тематичний вечір "Ніхто не забутий, ніщо не забуто"; зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни, читання "Подвиг безсмертний ваш – наша святиня", а до 200-річчя м.Миколаєва – цикл краєзнавчих читань.

Для надання методичної допомоги бібліотекам в організації пропаганди літератури з історії рідного

краю на семінарах і курсах бібліотечних працівників систематично проводили консультації за такою тематикою: "Краєзнавча робота бібліотек", "Використання краєзнавчої літератури в патріотичному вихованні молоді", "Історико-краєзнавча робота бібліотек" [17]. Продовжувалась розпочата у 1983 р. робота по теоретичному дослідженню документів з метою написання монографії, змістом якої став би узагальнений матеріал про особливості бібліотечного будівництва на Миколаївщині за роки радянської влади. Крім працівників бібліотеки, в дослідженні брали участь студенти-дипломники Миколаївського культосвітнього факультету КДІК ім. О.Е.Корнійчука під керівництвом завідуючого науковою частиною факультету, доцента, кандидата педагогічних наук Д.Х.Варганової.

Обласною бібліотекою у 1988 р. було здійснено ряд організаційно-методичних заходів на допомогу бібліотекам; зібрано і проаналізовано матеріали про стан краєзнавчої роботи бібліотек області протягом 1985-87 рр.; на раді при директорі розглядалося питання "Про краєзнавчу діяльність бібліотек Миколаївської області".

Таким чином, у 70-80-х рр. відбувається процес консолідації наукових сил, любителів свого краю в місцевих краєзнавчих осередках, роль яких беруть на себе бібліотеки. Краєзнавча робота по виявленню матеріалів та удосконаленню довідкового апарату набуває певної системи. Про це свідчать організовані практикуми по удосконаленню довідкового апарату з питань краєзнавства, постійна увага бібліотек комплектуванню фондів краєзнавчої літератури та упорядкуванню відповідних картотек. Як колективні заходи в історико-краєзнавчому русі, слід відзначити "Краєзнавчі читання", що регулярно проводилися обласною науковою бібліотекою з 1972 р. Така форма роботи ще раз підкреслює поєднання наукових та громадських напрямків вивчення історії краю, продовження досліджень історичних подій регіону співробітниками музеїв, бібліотек, архівів, учителями, науковцями, краєзнавцями-аматорами.

90-ті роки ХХ ст. є новим етапом в організації краєзнавчої роботи у бібліотеках області. У 1994 р. був створений відділ краєзнавчої літератури та бібліографії, але не працював в зв'язку з капітальним ремонтом [18]. Відкрили його тільки у серпні 1995 р. Вже за перші п'ять місяців свого існування працівники відділу обслужили 556 користувачів, у 1996 р. – 1053, 1997 р. – 1355, 1998 р. – більше 1700 чол. [19]

Складалась певна система в роботі з підготовки

краєзнавчих бібліографічних посібників: щорічний покажчик "Література про Миколаївську область за... рік", щомісячний список "Миколаївщина в книгах і періодичних виданнях", бібліографічний покажчик до пам'ятних дат Миколаївщини на відповідний рік, тематичні посібники до краєзнавчих пам'ятних дат: до 100-річчя з дня заснування ДП "Чорноморський суднобудівний завод", "Вознесенську – 200 років" та інші.

За роки існування відділу найбільш значимими масовими заходами були: презентація обласної "Книги пам'яті" (1995), книг М.Богомолова "Гроза над Прибужжям" (1996) та Ю.Крючкова "Історія Миколаєва" (1997), I, II та III обласні наукові краєзнавчі конференції "Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження" (1995, 1997, 1999); у травні 1997 р. бібліотека стала базою для проведення Других історико-культурологічних слов'янознавчих читань за темою: "Слов'янська культурна спадщина в світовому, загальноукраїнському та регіональному полікультурному просторі" за участю відомих вчених з Києва, Одеси, Миколаєва, були учасники з Польщі та Болгарії; у листопаді 1997 – міжнародної конференції "Нові сторінки стародавньої історії Півдня України" за участю видатних археологів Європи, які займаються розкопками у нашому краї; науково-практичної конференції "Гранітно-степове Побужжя" (1997) [20], II міжвузівської студентської науково-практичної конференції "М.М.Аркас – погляд із сьогодення" (1998).

Усі ці заходи зміцнили статус обласної бібліотеки як найбільшого інформаційного та культурного центру області. Крім цього, проводиться певна науково-дослідницька робота. За останні 5 років підготовлено і надруковано статті, присвячені історії бібліотеки, авторами яких є І.Ф.Іванова, С.В.Бойчук, дослідженню краєзнавчої (дореволюційної та 20-30-х рр. ХХ ст.) періодики (автори – І.Ф.Іванова, А.В.Шевченко).

За останні роки поживилась краєзнавча діяльність районних та сільських бібліотек, сформувалися провідні напрямки цієї роботи. Аналіз річних звітів Центральної бібліотечної системи свідчить про активізацію пошуку нових форм роботи, розширення тематичного діапазону краєзнавчої діяльності, насамперед, за рахунок висвітлення питань з історії та культури регіону.

Серед наочних форм популяризації краєзнавчої літератури найбільш активно використовуються книжкові виставки, виставки-експозиції, виставки-панорами, виставки-репортажі з різноманітної тематики, на яких представлені не тільки література,

а й вироби народних умільців та предмети історико-етнографічного характеру: "Миколаївщина: від історії до сьогодення" (Доманівська ЦРБ), "Серця об'єднує мистецтво" (Первомайська ЦРБ), "Тут все священне, все твоє, бо зветься рідним краєм" (Баштанська ЦРБ), "Живи одвічно, молода Миколаївщина моя золота" (Веселинівська ЦРБ), "І піднесуть до сонця Україну не чумаки, а доньки і сини" (Арбузинська ЦРБ) [21]. Урізноманітнілась і масова краєзнавча робота бібліотек, стали проводитись "дні села", "дні краєзнавства", краєзнавчі вечори тощо. Важливим напрямком діяльності бібліотек стало бібліографічне інформування користувачів про літературу краєзнавчої тематики через місцеві газети.

Не новина, що успіх краєзнавчої роботи кожної бібліотеки залежить, насамперед, від повноти краєзнавчого фонду. На жаль, сьогодні ні кількісний, ні якісний склад фондів більшості бібліотек області не задовольняє запитів читачів. Бібліотеки не мають коштів на придбання місцевих періодичних видань, краєзнавча цінність яких безперечна.

Проблематичним на даний час є ведення краєзнавчих каталогів та картотек. У зв'язку із скороченням працівників, переведенням їх на неповний робочий день та обмеженою кількістю періодики, краєзнавчі каталоги та картотеки знаходяться в законсервованому стані. Є упущення у методичному забезпеченні бібліотечного краєзнавства: відсутність коштів на відрядження та на видавничу діяльність не дає змоги районним та обласним методичним центрам приділяти достатньо уваги краєзнавчій роботі взагалі та в ЦБС зокрема.

Проте, поза всі проблеми, які заважають, бібліотеки є дуже важливими осередками вивчення історії рідного краю. Звичайно, дуже багато часу, майже до 90-х років ХХ ст. краєзнавча робота не відзначалась різноманітністю тем, а навпаки, їх коло було звужено на подіях революції, війни та діяльності лідерів комуністичної партії. Водночас численні пам'ятки культури та історії залишалися поза увагою. Надмірна підпорядкованість центральному керівництву не залишала бібліотекам ніякої ініціативи. Але це в минулому. Останнім часом істотно розширилось коло проблем, що вивчаються. Зросла кількість та якість форм популяризації краєзнавчої літератури в бібліотеках області, урізноманітнілась їх масова робота.

Склалась певна система бібліотечного краєзнавства. Обласна бібліотека перетворилася на базу для проведення великих просвітницьких заходів міста – конференцій. Така форма роботи підкреслює

посилення наукових та громадських напрямків вивчення історії краю, продовження досліджень історичних подій регіону співробітниками музеїв, бібліотек, архівів, учителями, науковцями, краєзнавцями.

Література

1. Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1905 г. – Николаев, 1906. – С. 8.
2. Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1906 г. – Николаев, 1907. – С. 8.
3. Отчет Николаевской общественной библиотеки за 1910 г. – Николаев, 1911. – С. 7.
4. Краєзнавча робота обласних бібліотек: Методичний посібник. – Миколаїв, 1961. – С. 18.
5. Державний архів Миколаївської області (далі ДАМО), ф. Р – 3552, оп. 1, спр. 86, арк. 27.
6. Ibid., спр. 61, арк. 23.
7. Ibid., спр. 68, арк. 37.
8. Ibid., спр. 68, арк. 76.
9. Ibid., спр. 134, арк. 4.
10. Ibid., спр. 93, арк. 58.
11. Ibid., спр. 189, арк. 39.
12. Ibid., спр. 189, арк. 34.
13. Ibid., спр. 215, арк. 35.
14. Ibid., спр. 226, арк. 25.
15. Ibid., спр. 265, арк. 19.
16. Ibid., спр. 291, арк. 34.
17. Звіт про роботу Миколаївської обласної наукової бібліотеки ім. О.Гмирьова за 1984 р. – Миколаїв, 1985. – С. 39.
18. Звіт про роботу Миколаївської обласної наукової бібліотеки ім. О.Гмирьова за 1994 р. – Миколаїв, 1995. – С. 6.
19. Шевченко А.В. Краєзнавча робота Миколаївської обласної наукової бібліотеки ім. О.Гмирьова. (Знаходиться в методичному відділі Миколаївської обласної бібліотеки).
20. Звіт про роботу Миколаївської обласної наукової бібліотеки ім. О.Гмирьова за 1997 р. – Миколаїв, 1998. – С. 7.
21. Хлань Т.О. Довідка про стан краєзнавчої роботи в бібліотеках області. (Знаходиться в методичному відділі Миколаївської обласної бібліотеки).